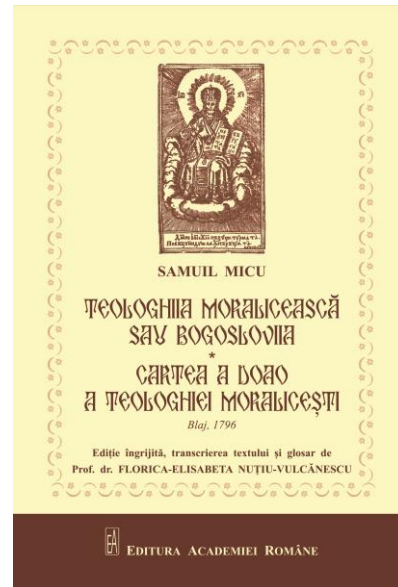

OPINII DESPRE CĂRȚI

În obiectiv: Samuil Micu, *Teologhiia Moralicească sau Bogosloviia * Cartea a doao a Teologhiei Moralicești*, Blaj 1796, Ediție îngrijită, transcrierea textului și glosar de dr. Florica-Elisabeta Nuțiu-Vulcănescu, Prefață de PSS dr. Virgil Bercea, Studiu introductiv de C.Ș. I dr. habil. Remus Câmpeanu, Editura Academiei Române, București, 2019, 460 p., ISBN 978-973-27-2876-5

IMPORTANȚA UNEI SCRIERI TEOLOGICE DE LA FINELE SECOLULUI AL XVIII-LEA PENTRU FILOSOFIA ROMÂNEASCĂ DE AZI

DRAGOȘ POPESCU

Institutul de Filosofie și Psihologie „Constantin Rădulescu-Motru” al Academiei Române

Titlul complet al Cărții întâi a lucrării teologice a lui Samuil Micu (1745–1806), așa cum se găsește imprimat pe pagina de titlu, este: *Teologhiia Moralicească sau Bogosloviia, carea cuprinde învățătura năravurilor celor bune și a vieții creștinești, din Sfânta Scriptură și din Sfinții Părinți culeasă și într-acest chip așezată după rânduiala Sfintei Besearicii Răsăritului, supt stăpânirea Prea Înălțatului Împărat al Românilor Franțisc al doilea. Cu blavoslovenia Mării Sale, Prea Luminatului și Prea Sfințitului Domnului Domn Ioan Bob, Vlădicul Făgărașului, Acum întâiu tipărită în Blaj Anii de la Hristos 1796*. Simpla recitare a titlului (exagerat de lung, dar în raport cu obiceiurile intitulării din zilele noastre, nu cu cele din zilele alcătuirii cărții, nicidecum cu nevoile acelei epoci) arată că autorul nu putea să

Rev. filos., **LXVII**, 1, p. 59–64, București, 2020

procedeze mai înțelept alegându-l, căci prin titlu sunt transferate fulgerător, oricărui om care înțelege românește, trei idei capitale, indiferent dacă ascultătorul va trece – sau nu – cu lectura și dincolo de el:

1. lucrarea cuprinde doctrina „năravurilor bune”; ceea ce, în zilele noastre, poartă numele de *etică* („Învățătura carea grecii o cheamă *ithica*, latinii o numesc *moralis*. Noi o putem zice învățatură carea îndreptează năravurile oamenilor, că aceasta însemnează și cuvântul grecesc și cel latinesc” – Samuil Micu, *Teologhiia Moralicească sau Bogosloviia * Cartea a doao a Teologhiei Moralicești*, Blaj 1796, Ediție îngrijită, transcrierea textului și glosar de dr. Florica-Elisabeta Nuțiu-Vulcănescu, Prefață de PSS dr. Virgil Bercea, Studiu introductiv de C.Ș. I dr. habil. Remus Câmpeanu, Editura Academiei Române, București, 2019, p. 37). Doctrina în cauză având la bază Sfânta Scriptură și scrierile Sfinților Părinți ai Bisericii și servind drept ghid (îndreptar) de „viață creștinească”, spre deosebire de versiunile moderne ale *eticii*, care se sprijină pe alte baze și își propun alte scopuri.

2. lucrarea este structurată potrivit rânduiei (i.e. canoanelor) Besearicii Răsăritului. Mențiunea din titlu fiind o asigurare din partea autorului, așteptată de altfel de către publicul cărții, asupra faptului că n-au fost introduse în text „inovații” străine de credința strămoșească (cf. *ibidem*, p. 50: „unii, pre vremile ceale mai dincoace rău și cu greșeală au scris Teologhiia cea Moralicească, și întru unele s-au depărtat de la adevăr și aceasta de acolo au venit, pentru că unii ca aceștia au părăsit învățătura cea descoperită a lui Dumnezeu și nu s-au ținut de Sfintele Canoane ale Sfintei Besearici, nici nu au urmat învățătura Sfinților Părinți”, dar și, mai jos, §43–47, p. 50–55). Precauțiile cu privire la eventualele „inovații” erau deosebit de serioase, dată fiind dureroasa experiență a trecutului.

3. neamul cărui i se adresează lucrarea se află sub protecția „Prea Înălțatului Împărat al Românilor Franțișc al doilea”; desigur, este vorba despre acea parte a neamului care locuia teritoriile anexate de Imperiul habsburgic. Alte părți fiind sub protecția altor Împărați, după cum căzuseră zarurile istoriei.

Fiecare dintre cele trei idei enumerate merită câteva rânduri în plus, desigur, prea puține în raport cu importanța fiecăreia pentru lucrare și pentru înțelegerea situației în care se găseau, din punct de vedere cultural, cei cărora i se adresa *Teologhiia Moralicească*.

Referitor la prima, se cuvine reamintit că doctrina „năravurilor bune” așternută pe hârtie de Samuil Micu și tipărită în Blaj, în 1796, deși se înscria într-un orizont nou, deschis de activitatea Bisericii Unite cu Roma, nu era nicidecum o *noutate* pentru cei cărora li se adresa lucrarea, ci ea prelua și confirma o moștenire comună atât românilor *uniți*, cât și celor care rămăseseră în *afara unirii*. Această moștenire

comună fusese primită de strămoșii tuturor odată cu creștinismul însuși, mult înainte de actul din anul 1700.

În ce privește a doua idee, menționarea de către Samuil Micu a „rânduieilor Bisericii Răsăritului” la aproape un secol de la unirea cu Roma, reafirmă atașamentul românilor uniți față de Tradiția bizantină, izvorul primordial al vieții creștinești la români. Tradiția bizantină, pentru românii uniți și neuniți, fusese consfințită de pe vremea Imperiului Roman, ai cărui urmași s-au considerat întotdeauna cu toții.

Cea de-a treia idee, cuprinsă în expresia solemnă „Prea Înălțatul Împărat al Românilor” (nu era o greșeală de tipar, ci o formulare atent cântărită), sintetiza, într-un cuvânt, așteptările (de altminteri continuu înșelate) neamului românesc (unit și neunit), ca și cererile din *Supplex Libellus Valachorum* (1792), pe care „Prea Înălțatul” le respinsese. Urmași ai Romei, românii s-ar fi bucurat și ei de aceleași drepturi ca ale celorlalte națiuni din Imperiul habsburgic, *dacă* Împăratul Romanilor ar fi îngăduit. Ceea ce nu s-a întâmplat niciodată.

Teologhiia Moralicească sau Bogosloviia (prima Carte) este compusă din trei părți, precedate de *Scara capetelor care să află întru această carte, un Cuvânt înainte și Povățuire către Teologhiia Moralicească sau cea îndreptătoare de viață și de năravuri*: Partea I, *De deregătoriile creștinești preste tot. Despre deatoriia moralicească*; Partea II, *De deregătoriile vieții creștinești ceale către Dumnezeu*; Partea III, *De deregătoriile ceale către sine*.

Expunerea materiei se face sub formă dialogată. Dat fiind că atât primul, cât și cel de-al doilea volum ale *Teologhiiei Moralicești* sunt destinate învățaturii, forma dialogată permite delimitarea clară a fiecărei probleme tratate, astfel încât cel care parcurge textul să poată asimila, una câte una, toate problemele întâlnite. Fiecărei probleme reunite de o temă comună îi este circumscris un paragraf special (cele trei cărți ale *Teologhiiei Moralicești* au, în total, 216 paragrafe).

Bunăoară, §15 reunește următoarele întrebări: De câte fealiuri iaste părearea?; Ce iaste greșeala?; De unde vine greșeala?; Ce iaste neștiința?; De câte fealiuri iaste neștiința?; Ce iaste neștiința cea învinsă?; Ce iaste neștiința cea făr de învingere?; Ce iaste neștiința cea pofțită?; Ce iaste neștiința cea leaneșă?; Ce iaste neștiința faptei?; Ce iaste neștiința legii?. Cum se poate remarca, dacă încercăm să reconstituim terminologia grecească (ori latinească) pornind de la versiunea adaptată de Samuil Micu, acest paragraf privește probleme de teoria cunoașterii, mai exact, definește termeni filosofici privind opinia și eroarea – fără a intra în detalii, dat fiind că subiectul cărții nu este cunoașterea, ci doar furnizând prezumtivului elev informațiile strict necesare pentru a înainta în text. „Părearea”, „greșeala”, „neștiința”, „neștiința cea pofțită”, „neștiința cea leaneșă”, „neștiința faptei”, „neștiința legii”, cu corespondențe exacte grecești (și, desigur, latinești) – iată lista terminologică completă a problemei tratate de §15. Nu este singura problemă tratată sistematic; fiecare paragraf poate fi

delimitat ca o lecție, o unitate didactică în terminologia actuală, pe care un dascăl ar putea s-o predea unei clase de elevi; sau, în cazul în care *Teologhiia Moralicească* ar fi fost consultată într-o chestiune particulară, permițând regăsirea rapidă a pasajului lămuritor.

Partea I, *De deregătoriile creștinești preste tot. Despre deatoriia moralicească* se subdivide în opt capitole. Termenul „deregătorie” este definit în § 54 („lucrarea și slujba, la carea leagea ne îndatorește” sau „lucrarea și slujba carea leagea o poștește”), fiind echivalent cu „obligație”, „îndatorire” (morale); expresia „preste tot” are sensul de „în general” (καθὸ λου, *generalis*). Titlul acestei părți a *Teologhiiei Moralicești* s-ar putea moderniza astfel: „Despre obligațiile (morale) creștinești în general. Despre datorii morală”. Cele opt capitole expun: *De detoriia omenească sau moralicească. De leage și de deregătorii preste tot; De leagea cea veacinică și ce leagea cea firească; De leagea cea pusă de Dumnezeu, adică de Leagea cea Veache și cea Noao; De leagea omenească, care iaste cea besericească și cea politicească; Despre multe fealiuri de lucrări omenești. De împutăciune și de cunoștință; De oarecare începuturi sau temeuri și deregătorii ale vieții creștinești mai preste tot; De păcate; De mijlocirile ceale împotriva păcatelor.*

Partea II, *De deregătoriile vieții creștinești ceale cătră Dumnezeu* tratează despre obligațiile morale față de Dumnezeu și este alcătuit tot din opt capitole: *De cunoștința lui Dumnezeu; De credință; De nădeajde; De dragoste; Cum că sântem detori a lăuda pre Dumnezeu și a-l mulțămi; De frica lui Dumnezeu, de smereniia și de ascultarea, cu carea sântem detori lui Dumnezeu și de urmarea lui Dumnezeu și a lui Hristos; De slujba carea sântem detori să o facem lui Dumnezeu și de greșealele ceale ce sânt împotriva ei.*

Partea III, *De deregătoriile ceale cătră sine* este divizată în patru capitole, după cum urmează: *De ceale ce sântem detori sufletului nostru în lucrurile bune ceale firești și în ceale mai presus de fire; De deregătoriile care le are omul cătră trupul său; De averile ceale din afară; De bucurii și de năcazuri.*

Cel de-al doilea volum al *Teologhiiei Moralicești* (care, de fapt, conține Cartea a Doua și Cartea a Treia, unitare din punct de vedere tipografic), cu titlul complet: *Cartea a doao a Teologhiiei Moralicești carea cuprinde învățătura despre contracturi și osibite detorii a fieștecărui stat și despre darul lui Dumnezeu și Tainele Sfintei Besearici și cealealalte, Tipărită în Blaj 1796*, cum rezultă din titlul ei, trece dincolo de *Etică* și este dedicată unor probleme ce țin de *Drept*, în înțelesul lui canonic (nu civil; nici natural, după terminologia modernă): obligații (i.e. contracturi, detorii) ale oamenilor față de Dumnezeu și unii față de alții și daruri (i.e. taine, privilegii dumnezeiești acordate creștinilor), și cuprinde Părțile IV (Cartea a Doua), V și VI (Cartea a Treia) ale lucrării lui Samuil Micu.

Partea IV, *De deregătoriile ceale cătră deaproapele* are opt capitole, în care se tratează despre: *De iubirea aproapelui; Cum că sântem detori a ne feri să nu vătămăm pe deaproapele; De a nu vătăma viiața, mădulările sau sănătatea deaproapelui; De a nu vătăma pre deaproapele în averile lui și a ținea dreptatea în*

contracturi sau în tomneale; De tomnealele cele darnice; De tomnealele povarnice anume; De logodnă; De ținerea cinstei sau a numelui celui bun a deaproapelui; De întoarcere sau răsplătirea cu carea sântem detori celui ce l-am păgubit.

Partea V, *De deregătoriile ceale deosebiri a osibite staturi*, dedicată reglementării problemelor care țin de statutul juridic al familiei, preoților, mirenilor („norodului”), monahilor etc., conține șapte capitole: *De deregătoriile celor căsătoriți; De detoriile părinților, ale pruncilor și ale rudeniiilor; De deregătoriile stăpânilor căsiei și a casnicilor; De detoriile însoțirii politicești; De detoriile preoților și ale norodului către păstorii săi cei sufletești; Despre statul și detoriia călugărilor. De detoriile multor feluri de oameni; De poruncile Besearicii.*

Partea a VI și ultima, *De mijlocirile faptelor celor bune și cu care să plinesc deregătoriile creștinești* cuprinde șapte capitole, în care sunt expuse următoarele: *De darul dumnezeiesc cel dinăuntru; De Taine preste tot. De Taina Botezului; De Taina Sfintei Euharistii; De Taina pocăinții; De Maslu; De Preoție. De Căsătorie; De rugăciune; De sfaturile evanghelicești.*

Prezentarea cuprinsului *Teologhiei Moralicești* evidențiază întinderea și complexitatea chestiunilor tratate. Existența unei asemenea cărți tipărite este, totodată, în măsură să dea seama despre situația materială și, mai ales, spirituală a comunității căreia i se adresa. Ea ne face cu puțință accesul în lumea ideilor și credințelor secolului al XVIII-lea românesc, așa cum se înfățișa el spre versantul apusean al Carpaților. Prin comparația cu lucrări asemănătoare ca tematică, din secolele anterioare și din secolul al XIX-lea, putem reconstitui în totalitatea lor aceste idei și credințe.

Considerăm că studiul dezvoltării ideilor și credințelor ce se regăsesc în lucrarea lui Samuil Micu se încadrează natural în disciplina *Istoria filosofiei românești*, fără ca acest fapt să-i lezeze în vreun fel caracterul primordial teologic. Anumite interpretări, peste măsură de restrictive, plasează începuturile filosofiei românești în diferite decenii ale secolului al XIX-lea. Faptul se explică, credem, prin aceea că scrieri românești precum *Teologhii Moralicească sau Bogosloviia, carea cuprinde învățatura năravurilor celor bune și a vieții creștinești* sunt prea puțin cunoscute de filosofi și prea rar și episodic abordate cu instrumentarul istoricului filosofiei (deși li se recunoaște formal importanța teologică, filologică și culturală), punându-se în chip exagerat accentul pe sesizarea caracterului original al acestor scrieri datând din epoci în care excesul de originalitate era sancționat tocmai ca abatere de la tradiția savantă. O abordare temeinică a materialului manuscris și tipărit ar evidenția rapid dezvoltarea armonioasă, de-a lungul secolelor, de la vechile scrieri slavone până la Maiorescu, a acelor idei și credințe care dau gândirii un specific românesc și care au stat apoi la baza creației filosofice românești din secolele XIX și XX.

Iată de ce munca, migăloasă și pricepută, depusă de doamna Florica-Elisabeta Nuțiu-Vulcănescu, de transcriere și editare a scrierii lui Samuil Micu, ni se pare

foarte importantă pentru cei interesați de istoria filosofiei românești. Pe lângă textul propriu-zis, abordat științific (cf. *Nota asupra ediției* din volumul în discuție, p. 18–31, în care se prezintă principiile transcrierii cu litere latine a textului, precum și o scurtă istorie a apariției și receptării sale), editoarea ne oferă un util *Glosar*, în care folosirea termenilor de către Samuil Micu este păstrată în contextul în care sunt întâlniți. Acest instrument de studiu ar putea fi completat cu un glosar de termeni de specialitate (teologici și filosofici), care să evidențieze corespondențele grecești și latinești ale *Teologhiiei Moralicești*.

În încheierea acestor rânduri grăbite, să mai spunem numai că *Teologhiia Moralicească sau Bogosloviia* (ca și alte scrieri ale lui Samuil Micu) merită o analiză mai în detaliu și că sperăm să se poată realiza acest lucru în viitorul nu prea îndepărtat.